

Å legge ut på studiereise – med legene Christen Heiberg og Christian Wisbech til København i 1823

Michael 2008;5:11–23.

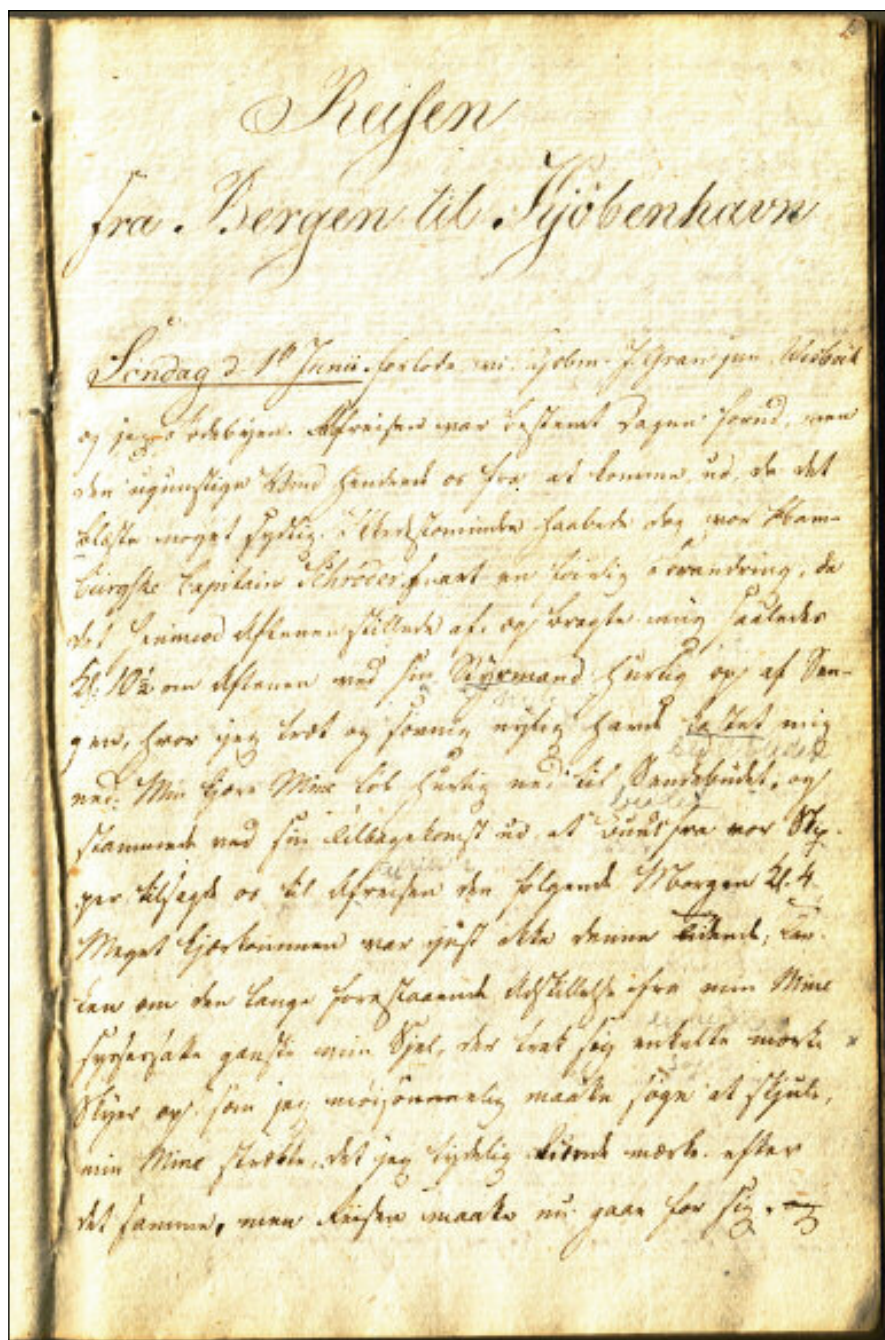
To nyutdannede norske leger, Christen Heiberg (1799–1872) og Christian Wisbech (1801–69), begge fra Bergen, foretok i 1823–24 en lengre europareise for å besøke universiteter og sykehus. Etter en strabasiøs og farlig overfart fra Bergen ankom de København, der de besøkte Det kongelige Frederiks Hospital og andre medisinske institusjoner. De fulgte med på avdelingsarbeid og andre faglige aktiviteter, og Heiberg noterte interessante observasjoner i sin dagbok. I denne artikkelen omtales reisen til København. På denne tiden var det å legge ut på faglige studiereiser et ganske nytt fenomen som både har likhetspunkter med og skiller seg fra tidligere tiders «dannelsesreiser». Det er liten tvil om at norske legers trang til å reise ut var en viktig del av den faglige kunnskapsoverføringen til Norge i en periode da norsk medisin var under oppbygging.

København 1823

Michaels lesere vet neppe hvordan det var i det ydmyke losji «Stadt Flensburg» i København den 17. juni 1823. Det får man imidlertid vite ved å følge to unge leger på en utenlandstur. Den ene av dem, Christen Heiberg (1799–1872)¹ førte nemlig en detaljert dagbok (Figur 1).

Herrene ankom København med vogn fra Helsingør. Deres medreisende på turen fra Bergen, en herr Gran junior, hørte åpenbart hjemme i en noe høyere sosial klasse, for de lot vognen stanse utenfor Hotell d'Angleterre på Kongens Nytorv på dens ramlende vei over brolegningen. Der steg herr Gran ut og der tok han inn.

¹ Om Christen Heiberg, se biografi i Larsen Ø. (red.) *Norges Leger* bind II, Oslo: Den norske lægeforening, 1996 og Grande J. Christen Heiberg. I: Arntzen JG (red.) *Norsk biografisk leksikon* bind 4, Oslo: Kunnskapsforlaget, 2001: 195–6. Om slekten Heiberg, se ellers Heiberg GF. *Slekten Heiberg*. Oslo: Cammermeyers boghandel, 1941.

Figur 1: Dagbokens første side. Formatet er 17,5x10,8 cm. (Foto: Ø. Larsen)

De to legene, hvis koffertene var blitt undersøkt og hvis pass var blitt påtegnet ved Østerport, fortsatte til Nyhavn, der de ville finne losji. Men alle værelser var opptatt. De ble imidlertid henvist til Lille Strandstræde og en madam Holm, hvortil de straks bega seg:

«Men allerede det ytre behaget os ikke meget, over Døren sto malet Stadt Flensburg, sandelig et passende Navn, thi i Stuen var et stort Skab, fuldt besat af Brændeviinsflasker, hvorav et Par Skippere fik sig en Dosis. Vi anvistes et lille indknebt Værelse ovenpaa, som ikke var efter vor Smag, men vi gad nu ikke flakke længere, og haabede snart at kunde flytte bort. Inden den uhyre Mængde Støv vi havde samlet på vor Vei saa overfladigen var afbørstet og aftøet og inden vore Sager nogenlunde var bragt i Orden, var det allerede Spisetid. Vi fulgtes med Hr. Gran til en Restaurateur,»

Hvorfor lese Heibergs dagbok?

Reiseberetninger er nesten alltid interessante. De forteller hva den reisende ser og opplever. De er også en gjenspeiling av den reisendes forventninger og opplevelsens relasjon til disse forventningene. Det finnes innenfor samfunnsgeografien en omfattende litteratur om reiser, spesielt om turistreiser. Hva skyldes trangen til å reise? Hvorfor reiser man? Hva er det som oppleves? Mer spesifikt: Hvordan *vet man* hva man skal oppleve?²

Opplevelsen på reisen, det man tar med seg hjem av inntrykk – «wenn jemand eine Reise tut, dann kann er was erzählen» – er avhengig av såkalte *markører*. Det er markørene som skaper forventninger, som så i sin tur oppfylles. Geografene deler også markørene inn i to viktige undergrupper. Den ene er *off-site markers*, fjernmarkører, informasjonen som har nådd deg og som gjør at du legger ut på reise for å oppleve det markøren forteller om. Den andre er *on-site markers*, de lokale markørene som forteller deg at nå er du der, det er *nå* du opplever. Uten å vite hva man skal se etter, oppstår villrede.

Men reiser foregår i ulike univers, alt etter interesser og forventninger. Ulike typer reisende har hver sine forventninger og behovstilfredsstillelser. Faglige reiser er en variant av dette. Forventningene knytter seg til et fagfelt. Reiseinntrykkene, slik de for eksempel beskrives i en dagbok, vil da oftest være en fortelling om hva som sees og læres på bakgrunn av det den reisende alt har sett og lært.

Vi har fulgt to leger på reise, og er da primært spente på hva vi lærer av dem om datidens *medisin*, sekundært om *hvordan leger observerte*.

² MacCannell D. *The tourist. A new theory of the leisure class*. New York: Schocken Books, 1976. Revidert utgave 1989.

Relasjonen til reiseopplevelse i sin alminnelighet er imidlertid også interessant, ikke minst fordi reiselitteraturen som sjanger mer eller mindre var blitt etablert noen år før ved Johann Wolfgang von Goethes (1749–1832) *Italienische Reise* fra hans *grand tour* 1786–1788, utgitt 1816–17³.

De to reisende

Kilder til studiereiser kan være dagbøker, som her, eller det kan være reiseberetninger og andre meddelelser av forskjellige slag. En dagbok er en kilde som fyller alle krav til å være førstehånds. Denne er dessuten skrevet underveis. Nedtegnelsene er gjort der og da, hvilket metodisk sett er en forskjell fra nedtegnelser gjort etterpå.

Christen Heiberg var blant de første som hadde studert medisin ved det nye universitetet i Christiania. Universitetet var grunnlagt i 1811, men det medisinske fakultetet begynte sin virksomhet i 1814. Heiberg tok artium ved Bergen katedralskole i 1817 og medisinsk embetseksamen i 1822.

Tross skolegang og studier hadde Heiberg tidlig arbeidserfaring. Helt siden tolvårsalderen, da faren Christopher Heiberg (1767–1811) som var skipskaptein døde, hadde han bidradd til familiens underhold som privatlærer. Under studiet i Christiania hadde han arbeidet som sykehuslege i byen i tre år. Etter eksamen dro han tilbake til Bergen og praktiserte en tid som lege. Men så ville han ha luft under vingene. Med understøttelse fra sin fjerne slektning Stadshauptmand⁴ og kjøpmann Albert Henrik Krohn (1776–1843) og brigadelege Wilhelm Johannes Schwindt (1766–1826) ble han i stand til å legge ut på en *grand tour* – en studiereise til den store verden han til da bare hadde hørt om.

Christen Heiberg vendte etter forskjellig militær og sivil legevirksomhet i Bergen tilbake til Christiania allerede i 1826 for å begynne ved Rikshospitalet som da var nytt. Han ble lisensiat i 1827, tok sin doktorgrad i 1830 og ble professor i kirurgi og øyesykdommer i 1836. Heiberg var en meget sentral person i 1800-tallets norske medisin. Heiberg gis blant annet æren for å ha opprettet det medisinske leseselskapet i Christiania i 1826 som i 1833 ble organisert som *Det norske medicinske Selskab*.

Heiberg skal ha vært energisk og dyktig som kirurg. Han etterlot seg dessuten en lang vitenskapelig publikasjonsliste. Men interessene gjaldt også andre forhold enn de medisinske – i 1844 foresto han byggingen av Grand Hotel i Christiania, og han fikk andre gårdeiere med på å kjøpe tomten på den andre siden av det som fra 1852 heter Karl Johans gate, for

³ Norsk utgave, *Italiensk reise*, v/ Sverre Dahl. Pax: Oslo, 1999, 2. utgave 2007.

⁴ Leder for byens borgerbevæpning.

å unngå gjenboere. Dette arealet ble senere forært til staten – derfor er det nå park og stortingsbygning der.

Med seg på reisen hadde han sin to år yngre kollega Christian Wisbech (1801–1869)⁵, også fra Bergen. Wisbech var sønn av stadskirurg Christian Wilhelm Wisbech (1740–1822). Wisbech junior avla medisinsk eksamen i Christiania allerede 1822, 21 år gammel og ble straks utnevnt til korpsslege med bosted i Bergen.

Christian Wisbech fortsatte å arbeide som lege i Bergen i forskjellige stillinger. Han giftet seg for øvrig i 1827 med Alida Georgine Brunchhorst (1803–1860), kusine av Christen Heibergs senere hustru. I 1831 grunnla han legeforeningen i Bergen. Men i 1848 flyttet også han østover. Han ble blant annet distriktslege i Aker og Nedre Romerike og bodde fra 1860 i Christiania.

Både for Heiberg og Wisbech ga den store utenlandsreisen mersmak. Heiberg dro for eksempel i 1835 på stipendiereise til Tyskland og Paris. I 1845 var han i Wien og i 1857 i Berlin. Wisbech var i 1835 i Göttingen, Marburg, Giessen og Strasbourg, før han rundet av med ti uker i Paris. I 1839 var han i København og Lund og i 1842 i Wien.

Dagboken

Christen Heibergs dagbok fra hans første store utenlandsreise er tre små notisbøker, en gave til Det norske medicinske Selskab i 1933 fra hans sønnesønn, den allment praktiserende legen Christian Andersen Heiberg (1882–1970) i Stavanger.

Dagbokteksten har egentlig tre deler som glir over i hverandre hele tiden. Dels er det en fortelling om det sosiale liv de etter hvert kommer med i. De ble gjestfritt mottatt av kolleger og mer eller mindre nære bekjente. Det ble mye utflukter og selskapelighet. Den 7. juli 1823 traff Heiberg til og med to kjødelige fettere som han aldri hadde sett før.

Dels er teksten generelle opptegnelser fra en bildefattig tid. Hvis Heiberg for eksempel hadde vært på et museum eller hadde besøkt en eller annen severdighet, førte han detaljerte opptegnelser over det han hadde sett. Ord var erstatning for skisser eller senere tiders fotografier.

Tredje fasett ved teksten er beskrivelsen av de medisinske observasjoner de gjorde og de faglige opplevelsene de hadde blant kollegene i København.

⁵ Om Christian Wisbech se biografi i Larsen Ø (red.) *Norges Leger* V. Oslo: Den norske lægeforening, 1996 og Sandvik H, Straand J. *Fra barts kjærlaug til legeforening – et 400-års jubileum*. www.uib.no/isf/people/doc.bart.htm.

Reisen til København

Søndag 1. juni 1823 forlot de to kollegene hjembyen Bergen sammen med den unge kjøpmann Gran for å dra av sted – i første omgang til København.

De ble lenge borte. Etter to måneder i København gikk ferden til tyske universitetsbyer – Berlin, Dresden, Würzburg, Halle, til bøhmiske badesteder, til Prag og til slutt tilbake til Berlin, der de især studerte kirurgi og øyesykdommer i åtte måneder. Det er en del av dette Heibergs dagbok handler om⁶.

Reisen til Danmark foregikk med båt. Vindforholdene i Bergen var ugunstige da mai ble til juni i 1823. Det var vindstille, eventuelt blåste det fra syd. Men den hamburgske kaptein Schröder mente det nok ville bli forandring, så passasjerene fikk bud om å komme om bord.

Christen Heiberg hadde i den anledning et høyst privat problem. I dagboken er dette problemet benevnt «min kjære Mine». Det var hans kusine, den 20-årige Johanne Marie Wilhelmine Alida Heiberg (1803–1869). Hun ble tidlig foreldreløs da hennes far Christen Beyer Heiberg (1771–1805), kjøpmann i Elbing i Tyskland, og moren Amalie Wilhelmine Silberg (177?–1804) døde. Hun bodde først hos sin onkel stads-hauptmann Albert Henrik Krohn i Bergen, senere i huset hos Christens far Christopher Heiberg. Det var ikke lett å ta avskjed med henne, noe han kom tilbake til i dagboken.

Båten var en galeas, altså et mellomstort, tomastet seilskip. Hvor stort mannskap det var og hvor mange passasjerer det var i tillegg til Bang, Heiberg og Wisbech, vet vi ikke, men det var los om bord. På grunn av vindstille var det mange problemer med å komme av gårde, noe dagboken gjør rede for i detalj. Vindproblemene vedvarte, og det gikk meget tregt sydover langs vestlandskysten. Flere ganger måtte de i land for å kjøpe mer proviant. Det later til å ha vært stadige konflikter mellom losen og kapteinen om seilingstekniske forhold, og den 6. juni 1823 kulminerte dette med at losen fikk sparken– hvilket ga Heiberg anledning til å sende med et hastig brev til sin Mine. Men det ble ikke bedre vind av dette, og stemningen om bord var dårlig. En utfukt til Moster kirke kunne riktignok atsprede litt. Men til Danmark skulle de. 10.–13. juni 1823 var de under seil, men dagboken forteller da om kombinasjonen vindstille og sjøsyke.

⁶ Følgerevet til gaven bekrefter at det ikke har vært flere enn de tre notisbøkene som ble gitt til Det norske medicinske Selskab ved professor Peter F. Holst ((1861–1935), åpenbart i anledning av hundreårsfeiringen for Selskapets formelle stiftelse i 1833. Dette bemerkes her, siden dagboken ikke dekker siste del av reisen.

14.–15. juni 1823, to uker etter avreisen, begynte det imidlertid å skje noe. Etter at båten hadde bakset med strøm og stille utenfor Lindesnes, blåste det opp. Med stor hastighet og i store bølger gikk det østover. Snart skimtet de Skagen fyr, men så ble havet enda verre. De visste etter hvert ikke hvor de var. Alt var vått, alle var redde. Bølgene ble bare voldsommere, sjøgangen ekstrem. Fyret på Kullen var ikke å se da de ventet det. For å holde unna været måtte de ha seil oppe, men det var dårlig sikt og de engstet seg for å renne på land på svenskekysten. Skipper og styrmann klarte ikke lenger å skjule sin angst. Men plutselig så de et fyr, hvilket var det? Det viste seg å være Gilleleje på Sjælland.

Og mandag 16. juni 1823 befant de seg trygt for anker i Helsingør. Femten dager hadde reisen tatt.

Turister

Dagbokens tekster er maleriske. Heiberg fører et beskrivende språk med en slags melodisk drivende karakter. Et eksempel er beskrivelsen av innfarten til København ad Lyngbyvej, der de reiste med vogn, med en såkalt ekstrapost:

«Veiret var nydeligt, en vederqvægende Søndenvind afkjølet os, men Støvet i de brede Veie hvirvlede sig om os, og smertede Øinene. Situationerene paa denne Vei ere vel i visse Maader behagelige, overalt møder Øiet Spor af Menneskeflid, groerige Enge og rige Agre afvexle med Skove af Bøg, Eeg og Nalletrær, men ikke destomindre maae Prospecterne staae langt tilbage for vore norske. Intet Bjerg, ingen Elv, intet Vandfald er her at see, det ene Sted er det andet ligt. Naar man kommer Kjøbenh. 2 Miile nær, forbauses man ved en smagfuld Allee, som her begynder, og fortsatte lige til Byen, hvert Aar udvides den, ja Hrr Gran fortalte, at da han for en del Aar siden var i Kjøb., var den ikke engang paabegyndt. 1 ¼ Miil fra byen ligger Lyngbye, et af Kjøbenhavnerne meget besøgt Sted om Sommeren, her finder man en Mængde Lyststeder i Nærheden af hverandre, hele Grupper af Kjørende reiste herud, blant disse mødte vi ogsaa den engelske og preussiske Minister». (17/6-23)

Ved ankomst Helsingør var det diverse byråkrati. De reisende måtte oppsøke tollboden, gå til stadsvakten for å få passet påtegnet, og så la seg geleide av en soldat til politistasjonen for å betale gebyret for å ha fått denne påtegningen.

Nå var Heiberg og Wisbech en liten stund hva vi vil kalle alminnelige turister. Dagbokens beskrivelser av hva de så, er imidlertid ikke *oppdagelser*, det er *bekreftelser* på hva de hadde hørt og hva de ventet å se. De hadde *markers* å gå etter, både *off-site* og *on-site*.

De bestemte seg for eksempel for å ville bese Kronborg festning. Det gikk egentlig ikke så bra, men de var ganske slu: De spurte seg høflig fram om tillatelse til å besøke festningen, og ble vist fra den ene til den andre inne på området. De gjorde nøyaktige observasjoner hele tiden, etterpå nedskrevet over flere sider i dagboken, inntil de til sist kom inn i det innerste til kommandanten, en sur eldre herre som dagboken litt spydig omtaler som «Exellencen». Denne mente at nordmenn, det kunne mange gi seg ut for å være, så noen tillatelse til å se seg om på festningen, kunne de ikke få av ham. Dagboken sier at de tok en kald avskjed, anbefalte seg og gikk. Men – de hadde jo sett festningen!

Studiehverdag i København

Den 18. juni 1823, første dag av studieoppholdet, åpnet friskt med at de bestemte seg for å finne et annet oppholdssted enn hotellet Stadt Flensburg – veggedyr hadde det heller ikke vært fritt for der. De anskaffet et kart over byen, leste avertissementene i *Aftenbladet*, og hadde et tidrøvende brev med å finne noe annet.

De detaljerte beskrivelsene av københavnoppholdet strekker seg fram til tirsdag 5. august 1823 om ettermiddagen, da de tok fatt på reisen videre til Berlin – med dampbåten (!) til Kiel. Dette må ha vært Danmarks første dampskip, hjuldamperen «Caledonia» som i noen år fra 1819 gikk i rute mellom København og Kiel.

Men allerede første dag, den 18. juni 1823, oppsøkte de Det kongelige Frederiks Hospital, Københavns store undervisningssykehus, opprettet i 1757. Det var i drift helt til 1910. Bygningene huser nå Kunstindustrimuseet. De ble godt mottatt, og under hele københavnoppholdet fulgte de visitten på avdelingene, så hvordan pasientbehandlingen foregikk og gjorde dagboknotater. De møtte universitetslærerne, blant andre professorene Carl Christopher Withusen (1778–1853), Johan Daniel Herholdt (1764–1836) og Johann Sylvester Saxtorph (1772–1840), foruten en rekke andre kolleger. Her et eksempel på deres observasjoner, nemlig fra 19. juni 1823:

«Vort første Arbeide i Dag var at besøge Fredriks Hospital – da jeg endnu ikke kjender Indretningerne her, opsætter jeg Beskrivelserne herover til en anden Gang -. En heel Sværm studerende Chirurger vare forsamlede, eller rettere udsprede omkring paa Stuerne; de fulgte ikke, hva uidentviul vilde være det mest lærerige, Professoren med Opmærksomhed til de Syge; Enhver havde sin Patient at forbinde, og dette skeede just under Visiten, hvoved de fleste kun fik liden Leilighed til at være nærværende ved andre Syge, end den han selv havde under

Behandling. Withusen (dette var professoren) forekom os i Dag langt fra at være den vi havde tænkt os; den Blidhed og Venlighed imod de Studerende, som udmærker vore norske Universitetslærere, og som knytter et fortroligt Baand mellom Professorer og Studerende, og jo burde finde Sted hos alle Videnskabsmænd,. manglende han aldeles; idetmindste syntes det os saaledes. At han holdt Alt i en udmærket Orden, kan ikke nægtes, men denne kan vel og bestaae med Venlighed og Humanitet.»

De var under oppholdet til stede ved en doktordisputas og reflekterte over hvordan dette gikk for seg, de var ved Fødselsstiftelsen, Almindeligt Hospital, Anatomikammeret og andre steder, alt nøye beskrevet. De var så lenge og deltok så mye i hospitalsarbeidet at de må ha fått et meget godt innblikk i de praktiske rutinene i den medisinske virksomheten i København, alt med overføringsverdi til miljøet de skulle hjem til. Så langt dagboken rekker, hvilket er til torsdag 2. oktober 1823 i Bamberg, foreligger det refleksjoner over det de ser og opplever, åpenbart beregnet for hjemlig bruk.

Studiereisene som del av 1800-tallets medisinske fagoppbygging

I 1814 var det ca. 100 leger i Norge, alt ettersom hvordan man definerer en lege på den tiden. Ved slutten av århundret var det ca. ti ganger så mange, alle utdannet ved Det kongelige Frederiks Universitet i Christiania.

Vi vet atskillig om disse legene. Legen Frantz Kiær (1835–1893) begynte utgivelsen av verket *Norges Læger* som kom ut første gang i 1873, og deretter senere i flere utgaver. Han innhentet opplysninger fra de biograferte kollegene om dem selv, om familie og arbeid, men han spurte dem også spesielt om studiereiser⁷.

Ved å gjennomgå *Norges Leger* for leger fra 1800-tallet får man derfor et materiale om studiereiser, forekomst og reisemål. Det er imidlertid vanskelig å angi meningsfylte rater for hyppighet og reisepreferanser over tid, på grunn av den raske økningen i totalantallet av leger. Dessuten forandret medisinen seg dramatisk både hjemme og ute på denne tiden. Samfunnet forandret seg og også reisemulighetene, idet spesielt innføringen av dampskip og jernbane etter hvert ga en ny situasjon. Man kom raskere og enklere omkring.

Fra 1840 kom *Norsk Magazin for Lægevidenskaben* ut i Norge som det samlende, norske medisinske tidsskrift. Tidsskriftet *Eyr* hadde riktignok

⁷ Om dette se Larsen Ø. *Norges Leger I-V*. Oslo: Den norske lægeforening 1996 og Larsen Ø. (ed.) *The shaping of a profession*. Canton MA: Science History Publications/USA, 1996.

holdt det gående fra 1826 til 1837, men det var først da *Magazinet* kom at det nasjonale medisinske miljø var stort nok for et eget tidsskrift. I *Magazinet* har i årenes løp en del av de legene som dro ut på studiereiser skrevet reiseberetninger som også gir et materiale. Selv om det ikke er komplett for alle reisende, gir det et inntrykk av hvilket faglige utbytte leger kunne ha av sine reiser.

En analyse av biografiene med henblikk på studiereiser er foretatt av Bent Olav Olsen⁸, mens Hanne Winge Kvarenes⁹ så på reiseberetningene.

Disse faglige reisene må settes inn i den generelle reisehistorie. Det later til at tiden for det opprinnelig britiske overklassefenomen å legge ut på *the grand tour*, den store dannelsesreisen, var på hell ved begynnelsen av 1800-tallet. Isteden kom andre reisetyper, blant annet middelklassens reiser med utdanningsformål, og det er der vi finner de norske legene. For eksempel var noe av det første Universitetets første doktorand i 1817 gjorde, den senere professor Frederik Holst (1791–1871), samme år å legge ut på reise. Dette ble for ham etter hvert til lange og mange reiser med både fylldige reiseberetninger og praktiske implikasjoner for det samfunnsmedisinske nasjonsbyggingsarbeid han drev med gjennom et langt liv.

Legene som ble studert av Olsen og Kvarenes ved hjelp av biografiene, var født mellom 1810 og 1875 og reisene foregikk i årene 1831–1938. *Norges Leger* inneholder riktignok opplysninger om leger helt tilbake til 1200-tallet og har også informasjon om studiereiser langt tilbake i tid, men i norsk medisinsk historie er det sannsynligvis riktig å si at den moderne tid begynner i 1814. Fra 1830-årene var de ytre omstendighetene for å reise ut mer eller mindre konsolidert, og det tallmessig bearbejdede materialet begynner derfor der¹⁰. Heibergs og Wisbechs reise representerer således pionértiden i moderne medisinsk studiereisevirksomhet.

De aller fleste av legene som foretok sine reiser 1831–1938 gjorde det innen fem år etter embetseksamen. På tross av Norges union med Sverige gikk bemerkelsesverdig få av reisene dit. Det var Danmark og i stadig økende grad Tyskland som ble reisemålet.

⁸ Olsen BO. Recreation or professional necessity – the study tours of nineteenth century Norwegian physicians. Pp. 258-75 in: Larsen Ø. (ed.) *The shaping of a profession*. Canton MA: Science History Publications/USA, 1996.

⁹ Kvarenes HW. Travel accounts in the Norsk Magazin for Lægevidenskaben, 1840–1880. Pp. 276-93 in: Larsen Ø. (ed.) *The shaping of a profession*. Canton MA: Science History Publications/USA, 1996.

¹⁰ Se tabeller i Olsens og Kvarenes' arbeider.

Mange av reisene var finansiert gjennom ulike typer stipend. Men mer interessant er det egentlig at det for en stor andel av reisene *ikke* er opplysninger om tilskudd. Legene la åpenbart ut på studietur og betalte selv.

Etter hvert ble det tilbudt kurs for leger, blant annet i Tyskland, og det trakk. Meddelelser om dette kom og virket som *off-site markers*. Men viktig er det også at en serie nordiske fagkonferanser, de såkalte naturforsker-møtene, ble innledet i 1839. Initiativet kom fra en norsk lege, Christian August Egeberg (1809–1874). Etter som tiden gikk, ble også formålene med reisene mer faglig spesialiserte.

Reiseberetningene

Magazinets reiseberetninger kunne være redigerte rapporter til stipendgivere, oppdragsgivere og andre som den reisende hadde en faglig forpliktelse overfor. Slike beretninger var gjerne lange (median 46 sider), mens de øvrige var kortere. Beretninger kunne også være referater av reiseforedrag i Det norske medicinske Selskab eller andre foreninger, eventuelt være en blanding av disse kategoriene. De fleste av forfatterne var imidlertid professorer og beretningene fortalte fra de tyngste medisinske miljøene ute i Europa.

Kunnskapsoverføringen

Materialet om norske legers faglige reiser på 1800-tallet etterlater ingen tvil om at studiereisene var en viktig del av kunnskapsoverføringen fra utlandet til Norge. Denne kommer i tillegg til andre kanaler, især tidsskriftene, der vi har sett at norske leger allerede i 1826 tok et initiativ, i og med Læseselskabet i Christiania og samme år opprettelsen av det nasjonale legetidsskriftet *Eyr*¹¹.

Kunnskapsoverføring gjennom reiser var også dels «bestilt» når leger ble sendt ut på reise med oppdrag eller stipend, og erfaringene utenfra ble ofte satt direkte ut i livet her hjemme. Et eksempel: Frederik Holst var en av drivkreftene bak så vel psykiatrireformen som moderniseringen av fengselsvesenet i Norge fra 1820-årene og fram til rundt 1850¹². Et viktig beslutningsgrunnlag innenfor begge disse feltene var hva Holst hadde lært og

¹¹ Se Nylenna M. Scientific literature and the shaping of a medical profession in Norway. S. 229–57 i Larsen Ø. (ed.) *The shaping of a profession*. Canton MA: Science History Publication/USA, 1996 og Larsen Ø, Nylenna M. Medisinsk sakprosa som samfunnsbygger. S. 302–13 i: Johnsen EB, Eriksen TB (red.) *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750–1995. I*. Oslo: Universitetsforlaget AS, 1998.

¹² Larsen Ø. Detention and care: Views on prison and asylum architecture in Norway in the first half of the 19th century. (Linköping: Under trykning 2008)

sett på lange utenlandsreiser, og som han hadde skrevet detaljerte rapporter om.

Altså var studiereisene *ment som* en viktig del av kunnskapsdiffusjonen fra utlandet, og slik fungerte de også. Hvordan dette artet seg i praksis, kommer imidlertid først fram når man går i detalj. Heibergs dagbok er slik sett ganske unik.

Normen om læring

Det vi lærer om legers studiereiser avfører imidlertid en ny hypotese: Legeprofesjonen har en sosial norm om faglig vedlikehold og oppdatering. Det ser ut som om denne forsterkes og utvikles fra begynnelsen av 1800-tallet. Den er en sannsynlig følge av at akademisk medisin og håndverksmessig kirurgutdannelse ble slått sammen flere steder i Europa fra 1785¹³. Kombinasjon av teori og praksis var også et grunnprinsipp ved det nye medisinske fakultetet i Christiania fra undervisningens begynnelse i 1814. Eldre tiders sprenglærde, akademiske lege skulle forenes med den ekvilibristiske kirurg til den teoretisk kyndige praktiker. Men da ble også akademisk fordypning slått sammen med håndverkernes «Wanderjahre», normen om å dra ut for å lære. Kanskje la dette grunnen for den profesjonsnormen om læring som menes å være et trekk spesifikt for legestanden.

I så fall er det mulig at teksten i Heibergs tre små notisbøker fra 1823 bør sees i dette perspektiv. Da er det ikke elitens dannelsesreise som er viktigste kjennetegn for turen, men de glade gesellers faglige nysgjerrighet.

Et brev

Unge og glade geseller er ikke alltid like glade. For Christen Heiberg ble for eksempel allerede en av de første dagene i utlendighet, den 18. juni 1823, en nedtur: Hos en bekjent de oppsøkte lå det nemlig et brev fra Mine i Bergen, for øvrig et bevis på at det fantes raskere forbindelse med Bergen enn den galeasen hadde kunnet tilby. I dagboken kan vi lese:

«Et Brev fra min elskede Mine ventede mig her, med graadige Hænder stak jeg det i Lommen og ilede til Børshallen for at gennemlæse det, men det stemmede Sindet just ikke behagelig, var jeg end vemodig før, maatte jeg blive det i en langt, langt større Grad nu. Min Bortreise havde, det jeg vel maatte forvente, sat den gode Pige i en høyst sørgelig Sindsstemning, men saa sterkt, som jeg nu mærket, den havde været, havde jeg ikke belavet mig paa.»

¹³ Se: *Academia Chirurgorum Regia 1787–1987*. København: Medicinsk-historisk museum, 1988.

Men de ble gift i 1825 og fikk etter hvert ti barn. Hun styrte den senere professorens hus og omfattende selskapelighet i hovedstaden med liv, lyst og fast hånd. Forholdet må tydeligvis ha tålt den innledende, lange atskillelsen.

Øivind Larsen

oivind.larsen@medisin.uio.no

professor

Universitetet i Oslo

Institutt for allmenn- og samfunnsmedisin

Seksjon for trygdemedisin, arbeidsmedisin og medisinsk historie

Boks 1130 Blindern

N-0318 Oslo

www.oivindlarsen.no

Arvid Heiberg

arvid.heiberg@rikshospitalet.no

professor

Avdeling for medisinsk genetikk

Rikshospitalet

N-0027 Oslo